

שיעור חומש

על פרשת השבוע

משיעורי מרן הגאון רבי חיים פיינשטיין שליט"א

ראש ישיבת עטרת שלמה

תשעה באב תשפ"א

בליל זה הגלגל סיבב החובה ראשון וגם שני ביתי החרבה

אם יבואו אל מנוחת, הוא מזהיר על הדורות האחרונים שלא יקשו ערפם כאבותם, ויארע להם כמו שאירע לאבותם. ובהידושי מרן רי"ז הלוי ביאר דברי הראב"ד עפ"י הרמב"ן דגזירת דור המדבר וגזירת הגלות של עכשיו שניהם כאחת נאמרו בשבועה אחת. והנה בגמ' בסנהדרין דף צ"ח דריש תחילת כתוב זה שאמר הכתוב 'היום אם בקולו תשמעו' דקאי על משיח, שאם בקולו תשמעו הוא בא באותו היום. וצריך ביאר איך נכנס ענין ביאת המשיח בתוך כתובים אלו העוסקים בגזירה על דור המדבר. ולפי המבואר נראה, דבאותה גזירה עצמה על דור המדבר נכלל גם הגזירה על הגלות והחורבן, ולכן שייך לזה גם ענין ביאת המשיח.

והנה מזה שנגזרו בגזירה אחת, ונכללו בשבועה אחת, ונקבע בכייתם לזמן אחד, מבואר דענין שניהם הוא דבר אחד, וצריך להבין מה השייכות בין הגזירה על המרגלים שלא יכנסו לארץ, לגזירה על חורבן הבית, ומה בין בני על ארץ ישראל לבני על החורבן, ולמה נכרכו להיות בגזירה אחת ובכביה אחת.

בואו ורשו את הארץ

והנה בפרשת דברים כתוב ראה נתתי לפניכם את הארץ בואו ורשו את הארץ וגו', ופירש רש"י בואו ורשו, אין מערער בדבר ואינכם צריכים למלחמה, אלו לא שלחו מרגלים לא היו צריכים לכלי זין. ובספרי שם איתא דאילו לא היו שולחים מרגלים לא היו צריכים ז' שנים של כיבוש, אלא מיד כשהיו נכנסין לארץ היו חולקין אותה. וצריך להבין למה שליחת המרגלים גרמה שיהיו צריכים לכלי זין ומלחמה לכבוש את הארץ, ואטו גם זה הוא חלק מהגזירה שנגזרה על ישראל בעוון המרגלים.

ונראה לבאר בזה כי באמת רצון הקב"ה היה ליתן הארץ במתנת שמים, ולקבל המתנה מאת ה' אין צריך לזה מלחמה ואין מקבלין אותה ע"י כיבוש, אלא היו מקבלין את הארץ בלא שיצטרכו שום פעולה מצד ישראל, רק היו נכנסין לארץ בשופי ומתיישבין בה. והדבר מבואר להדיא בכתוב שיהושע וכלב בן יפונה אמרו לישראל ואתם אל תראו את עם הארץ כי לחמנו הם, ופירש רש"י 'נאכלם כלחם', היינו שאכילת לחם אינה צריכה מלחמה, ואמר להם שהאומות הם לחם בשביל ישראל, ואין צריך לילחם עמהם, אלא אפשר ליכנס לארץ ולאכלם כלחם, הרי שמלכתחילה היו צריכים לירש את הארץ בלא שיצטרכו למלחמה ולכלי זין כלל.

אאמור הגאון זצ"ל היה מביא שההפך חיים אמר לבאר מה שאמרו 'כי לחמנו הם', שהרי הם כלחם, וכשרואה אדם לחם גדול מונח על השולחן, אטו הוא ירא מפניו לאוכלו, כן גם יושבי הארץ הן אמנם שהם ענקים ונפילים, אבל 'לחמנו הם' ואין לנו לירא מלחם אפילו שהוא גדול מאוד.

במשנה בתענית דף כ"ו ע"ב תנן בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשניה. ובגמ' ב"ב ע"א איתא על הפסוק הנאמר בענין המרגלים 'ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא' אמר רבה אמר רבי יוחנן אותו היום תשעה באב היה, אמר להם הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנם ואני קובע לכם בכיה לדורות חרב הבית בראשונה ובשניה. מבואר בדברי הגמ' כי הטעם שזמן החורבן היה באותו זמן של חטא המרגלים, הוא מחמת שכן הוקבע מאת הקב"ה שהבכיה על החורבן יבא בזמן שבכו בכיה של חנם.

ברמב"ן בפרשת שלח הקשה היכן נרמו בכתוב שלילה זה הוקבע לזמן של בכי על החורבן. וכתב ולא ידעתי מאיזה רמז שבפרשה הוציאו זה. אבל מקרא מלא הוא בתהלים וימאסו בארץ חמדה ולא האמינו לדברו וירגנו באהליהם ולא שמעו לקול ה' וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות. הרי מבואר בכתוב בתהלים שבשבועה זו על דור המדבר נכלל גם שבועה על הגלות.

עוד כתב הרמב"ן שאולי ידרוש זה מפסוק וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה יאמר וטפכם כאשר אמרתם לבז יהיה בכא עת פקודתם כי אני פוקד עון אבות על בנים. והיינו שיתקיים בהם מה שאמרו על עצמם שטפם יהיה לבז. ויש לומר בזה דוחו מכלל ההנהגה של 'כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם', ולכן יהא מתקיים בהם שטפם יהיה לבז בכא עת פקודתם בחורבן הבית.

ומוסף הרמב"ן דלפי דבריו שכאן נאמרה הגזירה על הגלות אז המשך מה שאמר הכתוב 'זהבאתי אותם אל הארץ וידעו את הארץ וגו' היינו שהבאתי אותם עתה שידעו את הארץ ידיעה בלבד אבל לא שיירשו אותה לדורות. והיינו דגם זה הוא מכלל הגזירה, שבניהם יבואו לארץ, אבל יהיה זה ידיעה בלבד, ולא ירושה לדורות.

עוד כתב הרמב"ן על הפסוק וכל מנאצי לא יראוהו, ואולי ירמוז זה לדורות הגולים ממנה כדברי רבותינו וכאן קבע להם בכיה לדורות בלילה הזה שיוכור להם עונשם הראשון, עכ"ד. ולכאורה עוד היה אפשר לומר שזה נרמו במה שכתוב 'ויבכו העם בלילה ההוא', ולכאורה מיותר מה שכתוב בלילה ההוא, ויש לומר דמזה דרשינן שהוא לילה הקובע לבכין.

ועכ"פ מבואר מדברי הרמב"ן דבאותה שבועה של 'וישא ידו' שנאמר בחטא המרגלים שזהו השבועה שלא יכנסו לארץ, נכלל בזה גם שבועה על חורבן הבית. וכן כתב רש"י בתהלים שם.

והנה הראב"ד בפירוש על הספרא כתב על הפסוק בתהלים אל תקשו לבככם כמריבה כיום מסה במדבר אשר נשבעתי באפי אם

והנה רש"י בריש פר' בראשית הביא דא"ר יצחק אם יאמרו אומות העולם לישראל ליסמים אתם שכבשתם את הארץ, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לישר בעניו, ברצונו נתנה להם, וברצונו נמלה מהם ונתנה לנו, הרי דישראל אינם נוטלים את הארץ מעצמם, אלא מקבלים אותה מאת ה'. ועל כן אין טעם שיהיו צריכין לדרכי מלחמה בשביל לזכות בה. ועל זה אמרו חז"ל כי מה שהוצרכו לירש את הארץ על ידי מלחמה והוצרכו לכלי זיין היה זה רק משום ששאלו מרגלים, היינו משום דשליחת מרגלים לתור את הארץ ולבדוק אם חזק הוא או הרפה, אם במחנים הוא או במבצרים הוא רק בבא לירש ע"י מלחמה, אבל מי שבא לזכות במתנת שמים למה צריך הוא מרגלים, ומה הנפק"מ לו אם חזק הוא או במבצרים הוא, שדברים אלו הם מעלות בדרכי המלחמה, והם הרי באים לזכות במתנת שמים ולא בדרכי המלחמה כלל, וכיון ששאלו מרגלים גילו בדעתם שהם רוצים לזכות בארץ בדרכי מלחמה, ולא באופן של מתנת שמים, והייתה ההנהגה עמהם שכאשר אמרו כן יהיה, נוכפי שמצינו כן גם בגזירה על דור המדבר שנאמר להם 'כאשר דברתם באוני כן אעשה לכם', ולכן ע"י ששאלו מרגלים הופקעה מהם הזכיה באופן של מתנת שמים והוצרכו לזכות בארץ בדרכי המלחמה, ולכן הוצרכו לכלי זיין, וזהו שאמרו חז"ל שע"י שליחת המרגלים הוצרכו לכלי זיין, כי בזה קבעו שזכייתם תהיה בדרכי מלחמה ולא במתנת שמים.

והנה כתוב ויהם כלב וגו' ויאמר עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה. וצ"ב דהנה באמת טענות המרגלים היו דברים כהווייתן, וכבר כתב הרמב"ן כי אמת אמרו בדבריהם, וכל דבריהם כי הערים בצורות גדולות מאוד וילדי הענק שם, אם יבואו דרך הנגב, העמלקי שם, אם מן ההר החיתי והאמורי והיבוסים שם, מן הים, הכנעני יושב על הים, באופן שמכל צד הארץ סגורה בפניהם, וא"כ צריך להבין באיזה טענה הסה אותם כלב, ומה יש לו להשיב לטענות המרגלים, ועל סמך מה אמר 'עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה'.

ולפי"ז יש לומר דזה הייתה טענת כלב שהן אמנם אמת בפיהם כי עז העם היושב בארץ, ומצד השבון דרכי המלחמה אי אפשר להם ליכבוש את הארץ, אבל כל זה הוא רק אם יורשים את הארץ בדרכי מלחמה, אבל כיון שהם יורשים את הארץ במתנת שמים, על כן אין הם צריכים לדרכי מלחמה כלל, וממילא אין נפק"מ כלל בכל הפרטים האלו, ולחמנו הם שבלא מלחמה אנו יורשים את הארץ.

כיבוש – זכיה התלויה בדבר

ונראה להוסיף בזה עוד דאין זה רק חילוק באופן הזכיה בארץ ישראל ובאיזה מעשה קנין יקבלו אותה אם על ידי מתנה בלא מלחמה או רק ע"י כיבוש וכלי מלחמה, אלא שבאמת גם גוף הזכיה הוא חלוק, דמה שזוכים ע"י מתנה מאת ה' הוא זכיה חלוקה לגמרי מזכיה ע"י כיבוש מלחמה, והרי יש מחילוק זה נפק"מ להלכה למעשה, וכמבואר בדברי הרמב"ם ספ"ז מבית הבחירה שכתב 'אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה מן המעשרות ומן השביעית שהרי אינה ארץ ישראל. הרי מבואר דכיון

דהזכיה בארץ היא על ידי כיבוש, הרי לעולם היא תלויה בכיבוש, ולעולם מתלא תלי וקאי בקיום הכיבוש, וכשבטל הכיבוש בטלה זכייתם בארץ, אבל אם הזכיה הייתה ע"י מתנה מאת ה' אז לא היה זה תלוי בשום דבר והייתה הזכיה קיימת ועומדת לעולם.

ועומק החילוק הוא בתוכן הענין, כי זכיה במתנה הוא בגדר קבלה, ודעת אחרת מקנה אותן, וכיבוש מלחמה הוא בגדר נטילה.

בחינוך כתב בשורש ענין הירושה, כי זכיית האדם בנכסים הוא ממתנת ה', ומתנת ב"ה מבורכת שתמשך לעולם, אם לא כי מחטא הקדמוני נקנסה מיתה לעולם, ומפני סילוק גופו אינו בדין להיות הפסק למתנת הקל המבורכת, אבל תתפשט מאליה בגוף המשתלשל ממנו שזהו בנו או בתו. ומבואר דמתנת הקל היא ברכה ללא הפסק הקיימת לעולם, ואשר לכן אינה נפסקת גם כאשר ימות האדם, אלא היא נמשכת אצל יורשיו.

והנה הרמב"ן כתב בתוך דבריו דמה שנכנסו לארץ אחר החטא הוא שידעו את הארץ ידיעה בלבד אבל לא שיירשו אותה לדורות. ומבואר מדבריו כמו שכתבנו דע"י החטא נשתנית גם גדר עצם ישיבתם בארץ, שכתחילה היו צריכים ליכנס ולישב בה בתורת ירושה, וע"י החטא נשתנה ונכנסו בה בתורת ידיעה. ולהמבואר יש לפרש דזכיה בתורת מתנה הרי זה בגדר ירושה, אבל בזכיה ע"י נטילה בכיבוש ומלחמה, אין זה אלא בגדר ידיעה.

ולפי זה אם היו ישראל זוכים בארץ במתנה מאת ה' היה זה מתנת הקל שהיא מתנה מבורכת שאין לה הפסק, ולא היה זכייתה תלוי בקיום הכיבוש, אבל כיון שנמלוח מעצמם בדרך מלחמה וכיבוש, והיה זה בגדר נטילה ולא בגדר מתנה, שוב יש לה הפסק, ולעולם מתלא תלי וקאי בקיום הכיבוש.

וכמו כן הוא לגבי עצם החורבן גופא, שאם היו זוכין בארץ בתורת מתנה מהקב"ה הייתה אחיזתם בארץ אחיזה גמורה שאי אפשר לבטלה, אחיזה אלימתא שאי אפשר שתבטל, ולא היה שייך חורבן וגלות, אבל כיון שזכייתם בפועל לא הייתה בתורת מתנה אלא זכו בה בדרכי המלחמה והיה זה בגדר של נטילה על כן אחיזתם אינה אלימה ותקיפה כל כך, ומחמת חסרון זה באחיזתם את הארץ הוא דשייך שתבטל אחיזתם ויבא חורבן על הבית וגלות על ישראל.

וימאסו בארץ המדה

הכתוב בתהלים מקדים ואומר וימאסו בארץ המדה וירגנו באהליהם וגו' וישא ידו להפילם בגוים ולזרותם בארצות, מבואר דהגזירה שלא יכנסו לארץ הייתה מפני שמאסו בארץ. וביאור הדבר כי ארץ ישראל נתנה להם במתנה, וכיון דמאסו בה ולא הפצו ולא רצו ליכנס לתוכה, לא נתנה להם, כי אין מתנה בעל כרחו.

והנה קביעת גדר הזכיה בארץ אם הוא בתורת מתנה או בתורת נטילה נעשה על ידי חטא המרגלים וכמבואר, ונמצא דשורש החורבן מונח הוא בחטא המרגלים, ובגזירה שלא יכנסו לארץ, שזהו גזירה שלא יזכו בארץ בתורת מתנה אלא בתורת נטילה בזה גופא גם מונח הגזירה של חורבן הבית, ונמצא שזהו גזירה אחת על גדר זכייתם בארץ, ומוזה נפיק גם עיכוב כניסתם לארץ, וגם חורבן הבית, ולכן הכביה על החורבן שייך לכביה של הנם, דשניהם דבר אחד.